До спеціалізованої вченої ради
Д 26.007.01
Національної академії внутрішніх справ
за адресою
м. Київ, пл. Солом'янська, 1, 030335

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Дурдинця Мирослава Юрійовича «Бікамералізм в українському парламентаризмі: філософсько-правове осмислення», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність обраної теми. Проблематика, якій присвячено дисертаційне дослідження М. Ю. Дурдинця, означена актуальністю як у теоретичній, так і в практичній площині. Адже перегляд інституційної конфігурації нашої держави, впровадження двопалатної структури українського парламенту та бікамерального алгоритму вітчизняного законодавчого процесу, попри активну критику й численні скептичні оцінки, здебільшого усвідомлюються як запорука ефективного розвитку України.

Проблема запровадження двопалатного парламенту в нашій державі має свою попередню історію. Особливо затребуваною вона стає в період кризових проявів, пробудження політичної свідомості українських громадян щодо необхідності кардинального реформування владних структур на засадах народовладдя, громадянського суспільства, намагань утвердити державність. Починаючи з перших років незалежності ідея бікамералізму неодноразово обговорювалася як можлива модель взаємовідносин між центром і регіонами. Нагальність розгляду окресленого питання підтверджує також те, що однією з основних проблем системи української влади є слабкість її законодавчої складової, котру було успадковано від радянської системи управління та яка фактично не потребувала сильного парламенту як одного з елементів політичної влади.

ВРСДЗ НАВС
Вх. № 2980
"25" 06 2018 р.
кількість аркушів:
осн. док. 10 додаток —

Водночас практика сучасних демократій засвідчує високий рівень демократичності в умовах двопалатних парламентів завдяки більш тривалим і поміркованим процедурам прийняття рішень і більш адекватному представництву верств населення. Безперечно, бікамералізм можна визнати однією з провідних тенденцій розвитку парламентаризму в сучасному світі. Адже саме за цією моделлю побудовано вищі законодавчі органи передових держав світу, що мають оптимальні показники економічної та політико-правової систем, високі соціальні стандарти.

З огляду на зазначене, Україна нині потребує повноцінної наукової дискусії з питань впровадження бікамералізму в українському парламентаризмі, із залученням як теоретиків різних галузей гуманітарного знання, так і практиків, що підтверджує відповідність тематики дисертації критерію актуальності.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р., Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, а також Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII. Тему дисертаційного дослідження М. Ю. Дурдинця затверджено (протокол від 23 лютого 2016 р. № 3) та уточнено (протокол від 30 травня 2017 р. № 15/3-8) рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які об'єднують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дослідженні, є досить обґрунтованими й аргументованими, на що вказує оптимально дібраний та вдало застосований методологічний інструментарій, алгоритм викладу матеріалу, логічна побудова змісту дисертації, що в комплексі дало змогу досягнути поставленої мети – здійснити філософсько-правове осмислення бікамералізму крізь призму культури та традицій українського народу, а також висвітлити можливість, доцільність, потенційні загрози й переваги його впровадження в Україні на основі історичного та сучасного міжнародного досвіду.

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх впровадження та апробації, а також стосовно публікацій, у яких відображено головні положення роботи.

У першому розділі здійснено огляд наявних джерел із проблематики дослідження, унаслідок чого констатовано потребу в комплексному філософсько-правовому аналізі бікамералізму в українському парламентаризмі у вітчизняній літературі на монографічному рівні. Тут розкрито правовий зміст поняття «бікамералізм» з огляду на реалії сучасного політичного розвитку та юридичної наукової думки, зокрема через призму категорій «парламент» і «парламентаризм», а також проаналізовано формування ідеї двопалатності з позиції історичної ретроспективи формування інституту представницького виборного органу. Зауважено, що в сучасних умовах розвитку демократичних цінностей і панування ідей свободи, народовладдя та права на вільне волевиявлення саме бікамеральність стала засобом поширення так званого механізму «збалансування влади», де кожна палата парламенту діє як важіль впливу та стримування.

Заслуговує на схвалення представлене в розділі положення, згідно з яким важливим є вивчення побудови парламенту крізь призму кількісного та якісного співвідношення верхньої та нижньої палат, що, своєю чергою, зумовлено ментальними, культурними, історичними й етнічними особливостями кожної держави.

У *другому розділі* розкрито сутність бікамералізму та чинники його розвитку у зв'язку з рівнем правосвідомості як форми суспільної свідомості, яка є основною детермінантою сучасного соціально-правового прогресу, а також здійснено комплексне дослідження причиново-наслідкових зв'язків між процесами європеїзації та формуванням демократичних засад представництва різних верств населення та регіонів у законодавчому органі влади. Зокрема, виокремлено головні шляхи моделювання та становлення парламенту європейського зразка. До них належать: 1) підвищення рівня як загальної, так і правової культури громадян, а також розвиток їх моральної та правової свідомості; 2) удосконалення системи нормативно-правового регулювання; 3) розроблення та впровадження дієвого законодавства, яке відповідає історичним і культурним особливостям народу, а також здійснення контролю за його дотриманням; 4) забезпечення всебічного захисту прав особистості й поваги до неї; 5) масове просвітництво та правове виховання населення; 6) якісне, усебічне та повноцінне проведення реформи; 7) забезпечення неухильного й повномірного дотримання законодавства всіма представниками суспільства та держави.

Слушним є переконання стосовно того, що ключовою перешкодою на шляху становлення українського бікамералізму є не наявність принципових і нездоланних відмінностей вітчизняної національної свідомості та правової культури від ментальності європейського типу, а відсутність творчого виховання власної та неповторної правосвідомості, укоріненої в культурі та психології українського народу, у його історичних, морально-етичних і релігійних традиціях

У *третьому розділі* розкрито історичні передумови виникнення в Україні бікамералізму як політико-правового явища, висвітлено його розвиток у контексті українського державотворення, проаналізовано вічеву традицію в українській культурі як прообраз парламентаризму та бікамералізму, а також розкрито ідеї парламентаризму й бікамералізму в теорії та практиці українського державотворення XX століття. Безперечною перевагою розділу є положення, згідно з яким розвиток ідей українського бікамералізму відбувався в загальноєвропейському руслі (окрім 70-річного періоду в XX ст.) на основі таких правових цінностей, як поділ влади, інституціалізація парламентської діяльності, її демократичні засади та демократичні форми впливу парламенту на інші форми державної діяльності.

Висновки дисертації засвідчують, що поставлену мету реалізовано, а окреслені завдання – виконано. Достовірність наукових положень дисертації досягнуто завдяки філософсько-методологічному плюралізму.

Достовірність одержаних результатів зумовлена вдалим використанням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, узагальненням емпіричних даних, системним опрацюванням правових, нормативних, філософсько-правових джерел з теми дослідження. Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані проведеного автором анкетування 186 осіб

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першим комплексним філософсько-правовим дослідженням бікамералізму в контексті українського парламентаризму, у якому представлено цілісне бачення чинників зародження, формування та розвитку двопалатного парламенту.

У дисертації *вперше:* проаналізовано бікамералізм з позицій філософії права та досліджено особливості соціально-правового впливу на формування двопалатного парламенту в системі державно-інституційного механізму влади; доведено доцільність і визначено передумови запровадження в Україні двопалатного парламенту на основі досягнень філософії права, зокрема правової аксіології та правової антропології; розкрито вплив бікамералізму на

систему поділу влади з дотриманням прав людини на основі базового принципу цілісної й унітарної держави; встановлено відсутність прямого взаємозв'язку між державним устроєм і формою державного правління, на основі чого спростовано гіпотезу про загрозу неминучого переходу України до федеративного устрою після створення двопалатного парламенту. У дисертації автором *удосконалено* розуміння процесу становлення та розвитку парламентаризму в Україні (від народного віча до Верховної Ради України); характеристику основних етапів історичної еволюції парламентаризму та бікамералізму; уявлення про роль і місце двопалатного парламенту в системі державної влади та значення бікамералізму для встановлення демократичних стандартів організації управління в контексті євроінтеграційних процесів. *Набули подальшого розвитку* розуміння переваг і недоліків бікамералізму на основі порівняльно-правових досліджень; узагальнення закономірностей і тенденцій історичного розвитку двопалатного парламенту в окремих країнах Європи та США; положення про сприяння розвитку територіальним громадам України через пряме представництво їх у найвищому законодавчому органі державної влади. До елементів наукової новизни дослідження слід також віднести і наявний в роботі «стик», сплав різних аспектів вивчення парламентаризму, що сприяє формуванню об'ємного, панорамного бачення проблематики. Окрім того, такий підхід демонструє широту дослідницького простору, а також свободу дослідного маневру

Практичне значення результатів дослідження М. Ю. Дурдинця полягає в тому, що наукові висновки та пропозиції, представлені та доведені в дисертації, впроваджено у: 1) *сфері правотворчості* – як теоретичний матеріал для розробки законопроектів про внесення змін до Конституції України щодо утворення двопалатного парламенту в Україні (акт впровадження у законотворчу діяльність Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя від 15 травня 2018 року № 04-29/15-1094), а також для вдосконалення чинного законодавства України (акт впровадження Інституту законодавства Верховної Ради України від 8 травня 2018 року № 22/193.1-15);

2) *освітньому процесі* – під час викладання і вивчення дисциплін «Філософія права», «Філософія», «Теорія держави і права», «Конституційне право України», підготовки навчально-методичних та додаткових матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів, слухачів у межах опрацювання тем, присвячених владі, становленню української державності й історичному розвитку державного будівництва, соціокультурним витокам, теоретичним засадам і практиці парламентаризму в Україні.

Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дисертації відображено в дев'яти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань; одна стаття – у науковому виданні іноземної держави, що включене до міжнародних наукометричних баз; три тези доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату. Дисертація та автореферат оформлені згідно з вимогами МОН України. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації. Відзначаючи позитивні аспекти роботи, звернемо увагу й на деякі дискусійні, не повною мірою опрацьовані положення дисертації:

1. Попри те, що в дослідженні розкрито правовий зміст поняття бікамералізму з огляду на реалії сучасного політичного розвитку та юридичної наукової думки, на нашу думку, бракує чітко сформульованого визначення категорії «бікамералізм» крізь призму проблематики дисертації, адже йдеться про ключове поняття дослідження.

2. Запровадження двопалатної структури парламенту в Україні, безперечно, сприятиме забезпеченню представництва регіонів і територіальних громад у верхній палаті. Відповідно, відображення в законодавчій діяльності регіональних інтересів та інтересів громад може стати стабілізуючим чинником української державності, реального розвитку регіонів, підвищення економічної

стабільності як регіонів, так і держави. Водночас із цією перевагою пов'язують ризик якщо й не територіального, то політичного розколу держави. З огляду на це, у межах третього розділу доцільно було б розглянути шляхи запобігання цьому ризику, адже реалії сьогодення засвідчують, що вказане питання для України є особливо нагальним.

3. У підрозділі 2.3 автором чітко визначено демократичні цінності, на яких ґрунтується європейський парламентаризм (спадкоємність законів, непорушність громадянських свобод, пріоритет прав людини, політичний і культурний плюралізм, наявність розвиненого громадянського суспільства). З огляду на це, а також ураховуючи те, що дисертант позиціонує аксіологічний підхід до реформування законодавчого органу влади як один із ключових, варто було б також чітко визначити складові ціннісної ієрархії українського парламентаризму, чого, на наше переконання, вимагає проблематика дослідження.

4. Наскрізною ідеєю тексту дисертації є те, що перспективи запровадження двопалатного парламенту в Україні на сьогодні лежать не лише в політичній і теоретико-правовій, а й у психологічній площині. Крім цього, психологічну складову виокремлено безпосередньо в назві третього розділу «Філософські та психологічні особливості українців і відображення в них підстав для парламентаризму та бікамералізму». Разом з цим, в тексті третього розділу не знайшли відображення питання психологічних особливостей українців. Думається, що цей напрям наукових розробок все ж таки належить психологам.

5. На нашу думку, варто було б більш детально розкрити взаємозв'язок потреби в реалізації інституціональних рішень, здатних змінити конфігурацію алгоритмів політично-законодавчого процесу, та нівелювання антиконституційної практики, яким означені політико-правові реалії України, адже структура парламенту безпосередньо пов'язана з конституційною традицією держави.

6. Досить слабким з методологічної та змістовної точок зору, на нашу думку, є підрозділ 2.1 «Європейська правосвідомість як феномен європейської культури та джерело парламентаризму». Ця слабкість виявляється у: 1) використанні автором наукових матеріалів щодо феномену правосвідомості, які були актуальними в радянську добу; 2) відстоюванні автором ідеї про те, що «стан правосвідомості є проміжним етапом відображення свідомості та суспільної дійсності» (с. 105 Дисертації); 3) перебільшенні ролі держави, в особі парламентаря, у формуванні правосвідомості (с. 89 Дисертації); 4) незрозумілому положенні про особливості української правосвідомості, які детермінуються вітчизняною ментальністю, яка «не має чіткого механізму самовиховання та формування культурних настанов і звичаїв крізь призму самоусвідомлення» (с. 99 Дисертації). Дисертант переконує, що ефективна діяльність двопалатного парламенту можлива в державах з високою політичною культурою та розвиненою правовою свідомістю, але при цьому не виявлені основоположні світоглядні детермінанти європейської правосвідомості.

Наголошуємо, що наші зауваження мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження М. Ю. Дурдинця як комплексної і завершеної наукової праці, яка відповідає вимогам, що висуваються до здобувачів наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 - філософія права.

Загальний висновок. Дисертація М. Ю. Дурдинця на тему «Бікамералізм в українському парламентаризмі: філософсько-правове осмислення» є завершеною кваліфікованою науковою працею, яка містить раніше незахищені наукові положення та науково обґрунтовані результати в галузі філософії права. Виходячи з наведеного вище, можна стверджувати, що дисертаційна робота відповідає вимогам, сформульованим у п.п. 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор Дурдинець Мирослав Юрійович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права.

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління і права **В. М. Вовк**